

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Циганок Ольга. Фунеральне письменство в українських поетиках та риториках XVII–XVIII ст.: теорія та взірці. –
Вінниця : ПП “ТД «Едельвейс і К»”, 2014. — 362 с.

Фахове дослідження давньої літератури – справа трудомістка і вимагає високої кваліфікації. Очевидно, тому за системне вивчення української літературної старовини беруться одиниці. Йдеться про величезний масив пам’яток від найдавніших часів до кінця XVIII ст., писаних церковнослов’янською, давньоукраїнською, латинською, польською та російською мовами. Ці тексти, з одного боку, треба вивчати комплексно, бо тогочасні освічені українці були як мінімум “людьми трьох мов”. Відповідно, серйозний дослідник приречений на полілінгвізм. Не існувало в давній Україні окремо літератури якоюсь однією мовою, вибір мови написання твору визначався багатьма чинниками. З другого боку, вчням треба фокусуватися, потрібні наукові школи, які концентруються тільки на літературі Київської держави або, наприклад, тільки на добі Бароко. Широкі знання рідко бувають глибокі; одного століття, представленого сотнями авторів і тисячами творів, достатньо, щоб на його дослідження пішло все життя у науці того чи іншого дослідника. Вважаємо, що на вивчення письменства восьми (!) століть у шкільному та вузівському курсі історії української літератури має припадати половина аудиторного часу, бо йдеться про тексти, які важко вивчати самостійно, які вимагають напруженої роботи думки. Друга половина аудиторного часу має відводитися на студіювання літератури двох наступних, XIX–XX століть, набагато ближчих до нашого сьогодення і, відповідно, легших для сприймання. Щодо академічних установ, то саме вони мають виступати флагманами у фундаментальних дослідженнях, які вузівським викладачам через відомі причини проводити важко. Понад те, розробка і реалізація стратегії системного вивчення давнини – їхній прями́й обов’язок. Нагадаємо, що давні рукописи і стародруки сконцентровані переважно у книгозбірнях наукових бібліотек декількох великих міст.

Нечисленні дослідники, які зважилися ступити на стежу вивчення давнього українського письменства, переважно займалися і займаються геніальним Григорієм Сковородою. Їхню увагу привернули також пограничні літературні явища, які виникли на межі польської та української літератур, українського і російського письменства тощо. Такі твори вивчають науковці щонайменше двох країн, відповідно, існують підготовчі студії на цю тему, є на що спертися. Вважаємо, що осердям наукових зацікавлень дослідників давньої української літератури має стати насамперед “велике XVII століття” – так називають період, який охоплює останню третину XVI – перші десятиліття XVIII ст. Саме тоді виник основний масив оригінальних пам’яток, з яких вивчалися і вивчаються (почасти тенденційно) одиниці.

Докторант Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ольга Циганок поставила перед собою завдання дослідити теорію фунеральних (похоронних) жанрів давнього українського письменства на основі їх текстологічного вивчення. Саме так досліджували пам’ятки старого українського письменства О. Огоновський, О. Шахматов, Д. Ліхачов, А. Генсьорський, О. Потєбня, О. Соболевський, В. Перетц, В. Адріанова-Перетц, В. Крєкотєнь та ін. У сучасному українському літературознавстві під час дослідження давньої літератури такий підхід реалізовано у повній академічній збірці творів Григорія Сковороди (Харків–Едмонтон–Торонто, 2011), поява якої стала можливою завдяки співпраці професора Леоніда Ушкалова з Канадським Інститутом Українських Студій.

Ольга Циганок опрацювала близько двохсот рукописних курсів словесності (поетик та риторик), які зберігаються в українських книгозховищах. У більшості з них є фрагменти, у яких ідеться про особливості написання творів похоронної тематики. До віршових фунеральних жанрів автори українських поетик відносили епіцедії, епітафії, ненії, плачі та трени (трєнодії). Похоронні віршові твори писалися також у формі скорботної елегії. Прозовими літературними жанрами, що порушували фунеральну тему, були (прозові) епітафії, елогії, похоронні промови та похоронні листи. Основним жанром фунеральної поезії в добу Бароко вважали епітафію, із прозових творів найпопулярнішими

були похоронні промови. Про зазначені вище жанри в українському літературознавстві до Ольги Циганок не писали, хоча йдеться про літературні явища далеко не маргінальні.

У дослідженні фунеральних жанрів давньої української літератури Ольга Циганок пішла двома шляхами. По-перше, виписала з рукописів висловлювання барокових теоретиків літератури про той чи інший жанр і спробувала їх систематизувати. Погляди давніх книжників нерідко розходилися, і картина виходить не завжди чітка. Проте розмаїття думок та багатство концепцій – не гандж, а свідчення творчого характеру викладання поетики та риторики у давній Україні. Другий шлях, яким пішла автор монографії, – аналіз літературних взірців для наслідування, що їх подавали в курсах словесності. Вважалося, що студенти найліпше збагнуть особливості творення того чи іншого жанру, якщо теоретичні настанови будуть супроводжуватися прикладами. Ольга Циганок не лише вивчила фунеральні твори-взірці, а й звернула увагу на контекст, у якому їх цитують. У монографії із прикладів найбільше уваги приділено віршовим епітафіям, інші тексти досліджуються спорадично. Завдяки текстуальному аналізу дослідниці вдалося встановити генетично-контактні зв'язки між багатьма українськими курсами словесності, уточнити датування деяких із них тощо.

Автор монографії поєднує макро- і мікроаналіз: поряд із тематичними групами або творами якоїсь певної епохи чи країни аналізуються окремі епітафії. Щоправда, не завжди зрозуміло, чому докладно розглядається саме той твір, а не інший. Якщо епітафія Болеслави Хороброму – справді відомий твір польського Середньовіччя, і її своєрідна рецепція у київській поезії 1719/1720 навчального року заслуговує уваги, то, наприклад, твір, присвячений Сильвестрові Косову, викликає менший інтерес, бо був, очевидно, шкільною вправою і не більше. Те, що герой епітафії – відома історична постать, не може бути вагомою підставою для виокремлення твору для мікроаналізу. На перше місце мають виходити популярність (частотність цитування) та (або) художні достоїнства тієї чи іншої літературної пам'ятки. Тексти, які повторюються впродовж століття чи не у двох десятках місцевих курсів словесності, були відомі поколінням освічених людей в Україні. Саме їх дослідження допоможе нам збагнути літературні смаки й особливості епохи, коли віршували і писали промови навіть гетьмани та найвищі церковні ієрархи.

На нашу думку, в монографії недостатньо уваги приділено взірцям похоронної промови. Автор дослідження вказує, що таких прикладів у риториках наводиться багато, але вони ще не зібрані, тому досліджені фрагментарно. Потрібна хоча б мінімальна статистика, хто був основним героєм промов-взірців, яка їхня домінуюча структура тощо. Завдяки цьому можна буде спробувати визначити, на які суспільні верстви орієнтувалися викладачі і студенти, хто був прямим і непрямим адресатом їхніх творів, збагнути суспільний запит.

Монографія Ольги Циганок – нове у дослідженні давньої української літератури, однак тема не завершена. Потрібні видання текстів-взірців фунеральної тематики, підготовлених на належному науковому рівні. Очевидно, першим томом у такій можливій науковій серії має стати збірка епітафій з давніх поетик та риторик. Сподіваємося, що вона побачить світ.

Мирослава Андрущенко